

O úspechoch poľskej sociológie dediny svedčí i skutočnosť, že taliansky sociologický časopis *Quaderni di sociologia rurale* venoval celé číslo príspevkom poľských sociológov dediny.

Filozofický ústav SAV, sociologické oddelenie, nadviazalo veľmi úzku spoluprácu s oddelením sociológie dediny v Poľskej akadémii vied. Vzájomná výmena vedeckých pracovníkov, konzultácie a oponentúry sa už uskutočňujú. Vo Varšave sa prediskutoval prvý variant výskumnej metódy základnej úlohy nášho výskumu Formovania socialistického uvedomenia družstevného roľníctva. Pripravila sa spoločná metóda prvého porovnávajúceho výskumu družstiev v Poľsku a na Slovensku. Pripravujú sa aj spoločné konferencie s poľskými sociológmi. Veríme, že táto spolupráca prinesie pozitívne výsledky na oboch stranách.

KONŠTANTÍN FILOZOF A METOD

JĀN STANISLAV

Roku 863 prichodia do našich krajín dvaja byzantskí činitelia Konštantín Filozof a jeho brat Metod. Obidvaja vynikali vysokou vzdelanosťou. Mladší z nich niesol titul Filozofa, starší mal právnické vzdelanie a bol nejaký čas politickým činiteľom v provincii obývanej Slovanmi. V *Živote Konštantínovom* hneď v úvodnej časti sa píše: „Žijúc (Lev, otec bratov) s družkou svojou, splodil sedem detí, z ktorých najmladším, siedmym, bol Konštantín, Filozof, vychovávateľ a učiteľ náš“. Takto píše slovanský prameň, napísaný okolo r. 870 na Veľkej Morave. Takzvané panónsko-moravské legendy, t. j. Život Konštantínov a Život Metodov, sústavne nazývajú Konštantína Filozofom. Tak ho volá aj pápež Hadrián II. v hule *Sláva na výsostiach* z r. 869, ktorou potvrdzuje slovanský liturgický jazyk. Tak ho volajú aj iné slovanské i latinské pramene, napr. z latinských Rímska a aj Moravská legenda.

Pozrime, aké mal Konštantín školské vzdelanie a z čoho vyplynul titul Filozof. V *Živote Konštantínovom* (ŽK) sa hovorí, že Konštantín dostal základné vzdelanie v rodnom meste Solúne. „Keď ho (rodičia) dali na učenie, prospieval nad všetkými žiakmi v knihách pamäťou veľmi bystrou, že sa všetci divili.“ Údaje o Konštantínovej mladosti podal skladateľovi ŽK očividne jeho brat Metod. Preto sa dozvedáme rozličné podrobnosti z jeho mladosti. Tak sa píše: „Učeniu sa oddajúc, sedel v dome svojom, učiac sa naspamäť knihám svätého Gregora Bohoslavca.“ Ide tu o Gregora Naziánskeho, ktorý bol v 9. storočí veľmi obľúbeným spisovateľom v Byzantsku. Napísal mnohé básne a tzv. schólie, t. j. komentáre, výklady. Mladý Konštantín zložil aj oslavnú skladbičku, venovanú Gregorovi. Je vložená do ŽK. Zaoberal sa ňou N. Trubeckoj (*Zeitsch. für slaw. Philol.* XI, 1934, 52 a nasl.). Poukázal na to, že skladba je básňou. Pravda, zachovala sa len v staroslovienskom preklade. Dobre poznačuje Fr. Grivec v knihe *Konstantin und Method Lehrer der Slawen* (Wiesbaden 1960, 22), že pôvodná ver-

šová skladba bola prekladom do slovinčiny porušená. Predpoklad Fr. Grivca (23), že mladého Konštantína zaujali najprv básne Gregora Naziánskeho a len potom jeho rozpravy, je iste správny.

V Solúne Konštantín spoznal nejakého cudzinca, ktorý mal dobré gramatické vzdelanie: „Cudziniec akýsi bol tu, dobre učený v gramatike; i prišiel k nemu a prosil ho... „Dobre činiac, nauč ma“, povedal: „umeniu gramatickému“. On však nadanie svoje skrývajúc, povedal mu: „Nenamáhaj sa, mládenec, lebo som sa zariemal nikoho neučiť tomu po všetky dni svojho života.“ Tu sa mladý Konštantín rozhodol odísť do Carihradu. „Keď prišiel do Carihradu, oddali ho učiteľom, aby sa učil. A v troch mesiacoch vyučený v gramatike, pustil sa do ostatných náuk. I naučil sa Homérovi a geometrii, a u Leva a Fótia dialektike a všetkým filozofickým náukám, okrem týchto i rétorike a aritmetike, astronómii a muzike i všetkým ostatným helénskym umeniam.“

Konštantín prišiel do Carihradu r. 843. Býval u svojho protektora a azda aj príbuzného Teoktista, ktorý zaujímal na cisárskom dvore poprednú politickú rolu — bol štátnym sekretárom (logofetom). Teoktistos sa o mladého Konštantína staral a s ním viedol učené dišputy. „A opýtal sa ho raz hovoriac: Filozof, chcel by som sa dozvedieť, čo je filozofia.“

Takto píše Život Konštantínov a pokračuje: „On bystrým umom povedal hneď: „Poznávanie božských a ľudských vecí, nakoľko sa môže človek priblížiť bohu; (ono) učí človeka, že svojimi skutkami má sa stať obrazom a podobou toho, ktorý ho stvoril.“

Fr. Grivec (tamže 28) k týmto slovám podotýka, že je to vtedajšia byzantská školská definícia filozofie. Podľa neho vo vtedajšej byzantskej definícii filozofie je veľmi zriedkavé vyjadrenie, že sa človek skutkami blíži bohu, a myslí, že si Konštantín túto myšlienku samostatne vyvolil. Inak Fr. Grivec hovorí, že uvedená definícia je vybudovaná na klasickej gréckej filozofii a doplnená kresťanským myslením. Podotýka, že sa tu spájajú elementy stoické a platónske. O týchto otázkach môžu písať odborníci vo filozofii. O poňatí a rôznych definíciách filozofie v byzantských školách 9. stor. písal byzantológ Igor Ševčenko v zborníku na počesť R. Jakobsona *For Roman Jakobson* (Harvard University 1956, str. 449—457). Poznámky k tomu podal Fr. Grivec v čas. *Orientalia Christiana Periodica* XXIII, Roma 1957, str. 415—422. Píše o tom aj v cit. diele (str. 28—29, 34—37).

V Živote Klimentovom, tzv. Bulharskej legende, sa v II. kap. píše: „Akíže sú to otcovia, želáte si azda vedieť. Metod, ktorý okrášľil panónsku diecézu, súc moravským arcibiskupom, a Cyril, veľký vo filozofii svetskej, ale väčší v posvätej, a znalec prirodzenosti jestvujúcich vecí, viac však jedinej bytosti, od ktorej všetko z neviditeľného (Žid. 11, 3) dostalo bytie.“ Legenda je písaná po grécky. Uvedené slová doslovne znejú: „veľký vo vonkajšej filozofii a ešte väčší vo vnútornej“.

D. T. L a s k o v, *Žitie na sv. Kliment Ochridski* (Sofia 1916, str. 16) k týmto slovám poznačil, že vonkajšou filozofiou sa rozumela pohanská, grécka filozofia, vnútornou kresťanská. Odvoláva sa pritom na Pavlove listy (1 Tim. 3, 7; 1 Kor. 5, 12—3; 1 Sol. 4, 12) a spomína aj cirkevných otcov. Slovenský preklad

uvedenej legendy podáva J. Stanislav *Osudy Cyrila a Metoda a ich učeníkov v Živote Klimentovom* (Bratislava, Tatran 1950).

Konštantín Filozof sa po vyštudovaní stáva „bibliotekárom u patriarchu v (chráme) Svätej Múdrosti“. Podľa byzantských zvyklostí touto hodnosťou sa rozumel úrad patriarchovho sekretára. Z tohto úradu odišiel do kláštora na Bospor. Čoskoro sa však vrátil do Carihradu, aby sa stal profesorom na tamojšej univerzite. Život Konštantínov o tom hovorí v IV. kap.: „Keď s nimi (t. j. u patriarchu) celkom málo pobudol, na Úzke More vyjdúc, tajne sa skryl v kláštore. Hľadali ho šesť mesiacov a ledva ho našli. Keď ho nemohli prinútiť k tej službe, uprosili ho, aby prijal učiteľskú stolicu a učil filozofii tuzemcov i cudzincov, so všetkou hodnosťou a pomocou. I prijal to.“ V Miklosichovom latinskom preklade toto miesto znie: „Sed cum non possent eum cogere illum officium, rogaverunt eum, ut doctoris cathedram acciperet et doceret philosophiam indigenas et peregrinos, cum omni officio et auxilio. Et id suscepit.“ Spory boli okolo slov „tuzemcov i cudzincov“. Myslelo sa, že miesto má znieť „náuky duchovné a svetské“ (Frant. Pastrnek, *Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda*, Praha 1902, 43). Fr. Dvorník (*Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance*, Prague) 1933, 79) prijal Miklosichov výklad za správny a podoprel ho dokladmi o tom, že v Carihrade študovali aj cudzinci. Fr. Dvorník v uvedenom diele (I. kap.) poukazoval na to, že sa v 9. stor. v Byzantsku vysoké školstvo rozdeľovalo na štátne, svetské a cirkevné (pozri aj str. 80). Konštantín sa stal podľa jeho výkladu profesorom filozofie na svetskej, štátnej vysokej škole. Jeho predchodcom na katedre bol jeho učiteľ Fótius. Stalo sa tak na konci r. 850 alebo na začiatku r. 851. Vtedy najpravdepodobnejšie sa Fótius stal prvým sekretárom a odišiel do školy. Konštantínov priateľ, rímsky bibliotekár Anastasius vo svojom svedectve tiež tvrdí, že Fótius bol učiteľom na svetskej vysokej škole, učil filozofiu, ktorú bližšie označuje slovami *exterior scientia* (Pastrnek, tamže 245). Fr. Dvorník (80) hovorí, že štátna vysoká škola mala pritiahnúť k štúdiu nielen mládež Byzantskej ríše, ale aj zo zahraničia.

O titule *Filozof* nie sú ustálené mienky. Dvorník (83) sa pýta, či tento titul dostávali študenti, ktorí s úspechom skončili všetky štúdiá na vysokej škole, alebo, či titul dostávali profesori vysokej školy v hlavnom meste. Kloní sa k prvému predpokladu. Dvorník doniesol doklady na to, že tento titul je podľa neho známy už v 5. stor. V 9. storočí je viac ľudí, ktorí mali tento titul: Leon Matematik sa volal aj Leon Filozof. Bol Konštantínovým profesorom. Druhý jeho žiak Konštantín zo Sicílie tiež niesol tento titul. Ešte v 14. stor. je tento titul živý.

Rímska legenda alebo *Život* (Konštantínov) s *prenesením sv. Klimenta* hneď na začiatku osvetľuje uvedený titul takto: „... bol akýsi muž ... menom Konštantín, ktorý pre obdivuhodné vlohy, ktorými od útleho detstva bol na počudovanie známy, pravým prírnením bol nazývaný *Filozof* — Ob mirabile ingenium quo ab ineunte infantia mirabiliter claruit, veraci agnomine *Philosophus* est appellatus.“ Fr. Grivec (tamže 35) sa nazdáva, že tento titul dostávali vynikajúci učenci cisárskej univerzity a že podľa Talianskej, t. j. Rímskej legendy značil približne „geniálny učenec“ (admirabile ingenium).

V Salzburgu vznikol r. 871 spisok na obranu práv tamojšieho arcibiskupa na Morave a v Panónii. Je to spis *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Končí sa vetou: „Hoc enim ibi observatum fuit usque dum nova orta est doctrina Methodii philosophi.“ Tu si skladateľ poplietol meno, ktorým sa Konštantín veľmi často označoval, t. j. Filozof, a pridal ho ako menný prívlastok k menu Metodovmu. Konštantín vtedy už bol mŕtvy. Metod sa titulom Filozof inak neoznačoval. Ide tu teda len o neporozumenie Konštantínovho titulu, ktorý sa veľmi často používal ako vlastné meno.

Filozof zložil Slovanom písmo a napísal prvé knihy slovanským — staroslovienským, starobulharským — jazykom: Na každom riadku kníh, preložených alebo zložených Konštantínom, Metodom a ich spolupracovníkmi, odráža sa vysoká vzdelanosť — v prekladateľskej technike, vo výstižnom pochopení originálu a znamenitom zvládnutí jazykových čŕt a zvláštností slovanského jazyka. V týchto knihách sa postupne uplatňujú aj prvky jazyka veľkomoravských a panónskych Slovanov. Konštantín a Metod výstižne pochopili odtienkované rozdiely medzi jazykom Slovanov Byzantskej ríše a jazykom Veľkej Moravy a Panónie. Išlo im o to, aby slovanský jazyk bol našim predkom zrozumiteľný i v jemných odtienkoch a aby preklady a originály mali vysokú štylistickú hodnotu. Byzantskí činitelia neprišli na Veľkú Moravu ako do krajiny barbarskej a nevzdelanej. Naopak, krajiny Veľkej Moravy i Panónie stáli už skoro storočie — Panónia dlhšie — pod vplyvom pokrokových ideí raného feudalizmu. Svedčia o tom nielen jazykové svedectvá, údaje listín, ale aj archeologické nálezy vysokej umeleckej hodnoty. Tieto pochádzajú neraz už z 8. stor. Či už išlo o pôsobenie ľudí z Írska a Škótska, alebo o činnosť ľudí z Franska, Talianska a Grécka — ešte pred príchodom Konštantína a Metoda — ustavične môžeme pozorovať, že všetko to, čo sa odráža v oblasti hmotnej kultúry: šperky, stavby atď., má výrečné svedectvá aj v jazykovej sfére, predovšetkým v terminológii. Časť terminológie štátneho a kultového života raného feudalizmu prichádza k nám z franskej, časť z gréckej a časť z hornotalianskej oblasti. Možno tu pripomenúť, že v druhej polovici 8. a v 9. storočí ľudia z Veľkej Moravy a Panónie navštevovali nielen Fransko, ale aj severné Taliansko. Mená „výletníkov“ do severovýchodného Talianska sa čo viac zapisujú na okraji pergamenového evanjeliára z Cividale. Tu čítame mená Rastislav, dva razy Svätopluk, dva razy Pribina a Kocel.

V ostatných rokoch sa dosť písalo o írsko-škótskych činiteľoch v našej vlasti v oblasti kultu a najmä architektúry. S niektorými črtami učenia týchto činiteľov polemizoval Konštantín po príchode na Veľkú Moravu. Píše sa o tom v *Živote Konštantínovom*. Bez povšimnutia sme chodili okolo toho, že roku 828 (nie 833) salzburský arcibiskup Adalram posvätil Pribinovi kostol, zasvätený úcte Emmerámovej. Dnes sa poukazuje na to, že Emmerám nebol Nemec alebo Bavor, ale patrila pravdepodobne k írsko-škótskej misii. Tí k nám prichádzali a širili náuku raného feudalizmu medzi našimi predkami (k tomu porov. J. Cibulka, *Veľkomoravský kostel v Modré u Velehradu*, Praha 1958, 121, 123). Tu teda máme poukaz na prvky našej kultúry spred príchodu Konštantína a Metoda. Z tohto obdobia máme aj texty preložené z latinčiny a starej hornej nemčiny. Máme, ako

sme uviedli, aj prvky v terminológii. Máme ich aj v niektorých zvyklostiach v kniežacom živote, o ktorých sa tu nebudeme širiť.

A tak Konštantín a Metod prišli na Veľkú Moravu a potom do Panónie, do oblasti už kultivovaných, do oblasti s kultúrnym štýlom jazyka, s vyspelou architektúrou a s rozvinutým umeleckým remeslom. Vysoko vzdelaní synovia kultúrneho a vyspelého Byzantska prišli na oblasť už dávnejšie vzdelávanú. Je obdivuhodné, ako sa títo Byzantínci veľmi umne prispôsobili tomu, čo sa tu vykonalo v kultovej a terminologickej oblasti pred ich príchodom. V oblasti terminológie doniesli vo svojich prvých prekladoch slová, obvyklé v kultúrnom štýle slovanskej reči v oblasti Solúna, kultivovanej už dlhý čas. Keď u nás zbadali, že naši predkovia majú zaužívané iné termíny, vniesli tieto u nás obvyklé slová do svojich literárnych diel. Išlo im o to, aby textom, ktoré prekladali alebo spisovali ako originály, naši predkovia dobre rozumeli.

Tento postup bol nielen potrebný, ale aj hlboko uvážení. Vykonali ho ľudia, ktorí mali dôkladné jazykovedné vzdelanie. To bol Konštantín. Obdivujeme dodnes toto majstrovské dielo.

Pri mnohých otázkach prekladov i pôvodných diel bola nevyhnutná dobrá znalosť filozofie i náuky kultovej. Konštantín mal v týchto odboroch veľké vedomosti. Svedčia o tom najmä dišputy a kontroverzie, ktorých mal Konštantín niekoľko. V *Živote Konštantínovom* V. kap. sa rozpráva o verejnej dišpute s Jánom Gramatikom, potom odstaveným a internovaným patriarchom-ikonoklastom. Zapísaná je jeho dišputa s Arabmi. Známa je jeho kontroverzia so Židmi. Táto má tri časti. Zachovala sa v slovanskom preklade v *Živote Konštantínovom*. Po príchode na Veľkú Moravu mal verejné dišputy s latinskými duchovnými. Zachovala sa jeho obsiahla dišputa, ktorou obraňoval slovanský jazyk v liturgii v Benátkach proti tzv. trojjazyčníkom. Vo všetkých kontroverziách a dišputách — v stredoveku obvyklých — sa ukazuje vysoká kultúra tohto carihradského vysokoškolského, povedzme univerzitného profesora filozofie, oboznámeného znamenite s „gramatickým umením“ a inými vednými odbormi, pestovanými na „univerzite“ v Carihrade.

Pri svojej ceste do Ríma na jeseň r. 867 Konštantín veľkou učenosťou, výrečnosťou a pádnymi argumentmi vtedajšej doby bránil slovanský jazyk vo funkcii vtedy najvyššej.

Konštantín sa v týchto dišputách a kontroverziách — dnes by sme povedali vedeckých diskusiách a debatách — javí ako človek vysoko inteligentný, ovládajúci vtedajšiu náuku a človek neobyčajne obratný a pohotový v diskusii.

Toto svoje umenie získal v Carihrade a preniesol ho na Veľkú Moravu. Uviedli sme, že u nás mal tiež dišputy, ktoré by sme dnes nazvali učenými alebo hoci aj vedeckými. My dnes otázky vedy a vedeckej dišputy ponímame inakšie, ako bolo zvykom v 3. a neskorších storočiach. Vážime si, pravdaže, pohotovosť a vysokú vzdelanosť dišputanta vtedajšej doby, očividne v rámci vtedajších možností a zvyklostí.

Uviedli sme už, že Konštantín aj po svojom príchode na Veľkú Moravu mal učené dišputy. Mal veľkú dišputu v Benátkach. Išlo tu o obranu slovanského jazyka v najvyššej sfére vtedajšieho života. V gréckom *Živote Klimentovom* sa

zaznačuje obsiahla dišputa na Svätoplukovom dvore. Slovanskí činitelia protirečili v nej franským činiteľom. Aj keď možno pripustiť, že grécky autor *Života Klimentovho Theofilaktes* prifarbil niektoré časti dišputy, jednako je dôležité, že nejaká dišputa, očividne verejná, na Svätoplukovom dvore bola. Veľmi pravdepodobne bola pôvodne zaznačená slovanským jazykom a len neskôr spracovaná po grécky. Máme ju v slovenskom preklade. Táto dišputa ukazuje — aj keď sa dotýka otázok okolo filioque, že na Veľkej Morave a osobitne na Svätoplukovom dvore sa vypestovala tradícia verejných dišpút. Netreba veľa hovoriť o tom, že Konštantínov vzor, založený na byzantskom obyčaji kultúrnych kruhov, hral tu vážnu úlohu.

Podľa *Života Klimentovho* do dišputy bol zatiahnutý aj sám Svätopluk. Ľudia z okruhu Metodovho, vzdelaní očividne čiastočne Konštantínom a možno aj v Carihrade, počínali si v dišpute obratne a pohotove. Preukázali hlbokú znalosť problematiky, ktorá vtedy bola na dennom poriadku. Podľa mojej mienky táto dišputa bola v Nitre. Písal som o tom už dávnejšie a nebudem tu argumenty opakovať.

Dôležité je, že sa z Carihradu v osobách Konštantína i Metoda preniesli na naše územia kultúrne zvyklosti, náuky, podujatia, problematiky „univerzity“ v Carihrade, otázky, ktoré hýbali vtedajším kultúrnym životom, či ho už reprezentoval Rím alebo Carihrad, Salzburg alebo Režno (Regensburg), prípadne Pasov (Passau), alebo učenie, prichádzajúce od Keltov. Najvýraznejšie a zároveň najpokrokovejšie stopy vysokej kultúry a univerzitnej vzdelanosti prišli k nám z Carihradu r. 863.

Knieža Rastislav neposlal posolstvo do Carihradu náhodne a bez uváženia. Stalo sa tak r. 862. Roku 863 mu z Carihradu prišli na Veľkú Moravu ľudia na najvyššej úrovni vtedajšej kultúry. Doniesli slovanské písmo, knihy písané slovanským jazykom a vysokú kultúru, reprezentovanú Byzantskou ríšou. Rastislavov počín mal ďalekosiahle následky pre všetkých Slovanov. Vieme, že slovanské písomníctvo už za Svätopluka preniklo do Čiech a Poľska. Chorváti mali veľmi úzke vzťahy s panónskymi Slovanmi. Ich čelní predstavitelia chodili s Pribinom a Kocelom do Talianska. Slovanská literatúra, písaná pôvodným hlaholským písmom, ktoré r. 862 zostavil Konštantín, prešla najskôr priamo z Panónie rovno k Chorvátom, u ktorých mala storočia veľmi vážne poslanie. Po vyhnaní učeníkov Konštantína a Metoda z Veľkej Moravy, najskôr najmä z Nitry, sa slovanské písomníctvo udomácňuje u Srbov a Bulharov. Od Bulharov napokon prichádza k Rusom, resp. východným Slovanom.

Slovanské písmo a písomníctvo sa na dlhé storočia stalo spojivom najväčšej väčšiny Slovanov. Literárnych diel, napísaných týmto starým jazykom, miestami obmieňaným, je neprehľadné množstvo.

Čo sa týka odboru filozofie, jazykovedec nemôže vyslovovať trvalo platné sudy, ale aspoň upozorňuje, že odborníci majú tu vážnu problematiku dejín filozofie a predovšetkým jej začiatkov na našom území.